

พัฒนาการรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม พ.ศ. 2425-2567

Development of Appearances of Thai Court

from B.E. 2425 to 2567

Article Type: Research Article

ชาตณัฏฐ์ มันทะสูตร^{1*} และ สันต์ จันทรสมศักดิ์²

¹นิสิตปริญญาเอก และ ²ผู้ช่วยศาสตราจารย์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยนเรศวร

จังหวัดพิษณุโลก 65000

Charthnatha Mantasutra^{1*} and Sant Chansomsak²

¹ Ph.D.Student and ²Assistant Professor

Faculty of Architecture art and design, Naresuan University, Phitsanulok,

Thailand, 65000

*Email: Charthnatham65@nu.ac.th

บทคัดย่อ

ศาลยุติธรรมเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะการใช้งานเฉพาะเพื่อพิจารณาดีความแพ่งและอาญา โดยตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ บทความนี้เป็นการวิจัยเอกสารมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาและอธิบาย พัฒนาการรูปลักษณ์ภายนอกของอาคารศาลยุติธรรมในประเทศไทย รวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว โดยแบ่งยุคของรูปลักษณ์อาคารศาลยุติธรรมภายนอกออกเป็น 4 ยุค ได้แก่ (1) ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2425-2474) ซึ่งมีรูปลักษณ์หลักเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก (2) ยุคคณะราษฎร (พ.ศ. 2475-2489) ซึ่งมีรูปลักษณ์หลักเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (3) ยุคมาตรฐานกรมโยธาธิการ (พ.ศ. 2490-2542) ซึ่งมีรูปลักษณ์หลักเป็นสถาปัตยกรรมไทยร่วมกับคอนกรีตเสริมเหล็ก และ (4) ยุคการว่าจ้างเอกชนออกแบบ (พ.ศ. 2543-2567) ซึ่งมีรูปลักษณ์หลักเป็นสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิวัฒนาการของรูปลักษณ์ศาลยุติธรรม ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ (1) ระบอบการปกครอง ซึ่งสะท้อนผ่านสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐที่ปรากฏในภาพลักษณ์ของสถาปัตยกรรมศาล (2) สภาพเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการตัดสินใจด้านงบประมาณการออกแบบและก่อสร้าง (3) ความนิยมด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้รูปแบบภายนอกอาคาร (4) เทคโนโลยีการก่อสร้างและวัสดุที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งส่งผลต่อแนวทางการออกแบบ (5) มาตรฐานด้านความปลอดภัย ซึ่งมีผลต่อการจัดวางพื้นที่และรูปแบบการสัญจรของอาคาร ทำให้รูปลักษณ์ภายนอกของศาลในแต่ละยุคแตกต่างกันตามบริบทของยุคนั้น ๆ ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนประกอบการออกแบบหรือปรับปรุงอาคารศาลยุติธรรมในอนาคต

คำสำคัญ: ศาลยุติธรรม; รูปลักษณ์; ยุค; ปัจจัย

Abstract

A court is a type of architecture with specific functions for conducting civil and criminal trials across the country. This article is a document-based research that aims to illustrate the development of the exterior appearances of court buildings in Thailand and the factors influencing such changes. The evolution of court appearances can be divided into four periods: (1) the absolute monarchy period (B.E. 2425–2474) with the main appearance of Western-style architecture; (2) the people’s party period (B.E. 2475–2489) characterized by modern architecture; (3) the period of standard design by the Department of Public Works (B.E. 2490–2542) with the main appearance of Thai architecture combined with reinforced concrete construction; and (4) the period of outsourcing to private companies (B.E. 2543–2567) with the main appearance of postmodern architecture. The key factors influencing the development in each period include: (1) the form of government, which affects the symbolic representation of state authority in court architecture; (2) economic conditions that influence design and construction decisions based on budgetary constraints; (3) architectural trends that guide decisions on the exterior appearance; (4) construction technology affecting the selection of building materials and structural systems; and (5) security standards that shape spatial organization and circulation, which in turn influence the exterior form of the building. These factors result in distinctive exterior appearances of court buildings in each period. The findings can serve as supporting information for the future design and renovation of court buildings.

Keywords: courts; appearances; periods; factors

Received: June 14, 2025; **Revised:** October 28, 2025; **Accepted:** January 5, 2026

1. บทนำ

ศาลยุติธรรม มีอำนาจหน้าที่พิจารณาคดีพิพาทภาคีที่ทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่อำนาจของศาลอื่น (บุญร่วม เทียมจันทร์ และ ศรีัญญา วิชาธรรม, 2564) โดยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2564 ส่วนที่ 2 และในมาตรา 1 ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ได้มีการกำหนดให้ศาลยุติธรรมมีสามชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลชั้นอุทธรณ์ และศาลฎีกา¹ อาคารศาลยุติธรรมเป็นหนึ่งในสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะ เฉพาะในการใช้งาน เป็นสถานที่พิจารณาความแพ่ง และความอาญาเป็นหลัก และมีการก่อสร้างกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในลักษณะของศาลจังหวัด ศาลแขวง ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด ศาลแรงงานภาค ขณะที่ในกรุงเทพฯ ศาลชั้นต้น ได้แก่ ศาลอาญา ศาลแพ่งต่าง ๆ แต่สำหรับศาลฎีกามีเพียงแห่งเดียวที่ห้องสนามหลวง

¹ ทั้งนี้วันแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น (บุญร่วม เทียมจันทร์ และ ศรีัญญา วิชาธรรม, 2564)

โดยทั่วไป การให้ข้อมูลของอาคารศาลยุติธรรมกับบุคคลภายนอกสำนักงานยุติธรรมนั้นเป็นไปได้โดยยาก เนื่องจากในการเก็บข้อมูล รวมถึงการเผยแพร่ เอกสารประเภทพิมพ์เขียว สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับศาลยุติธรรม อาจส่งผลกระทบต่อการบริหารงานและการจัดการความปลอดภัยของเอกสาร และการเข้าถึงเขตหวงห้ามที่ก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัยของผู้ตัดสินใจ รวมถึงผู้ปฏิบัติงาน ยิ่งในกรณีของการบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว ก็อาจมีผลต่อการจัดทำแผนที่เพื่อการหลบหนีของผู้ต้องหา หรือการประทุษร้ายต่อผู้เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ ความเหตุผลเหล่านี้ล้วนทำให้การศึกษาประวัติและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมจึงมีอยู่อย่างจำกัด โดยที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาถึงรูปลักษณะของศาลยุติธรรมโดยเฉพาะ ศาลยุติธรรมมักถูกอ้างถึงในลักษณะการยกตัวอย่างประกอบกรณียุทธคดีทางสถาปัตยกรรมร่วมกับอาคารราชการประเภทอื่น ๆ เท่านั้น (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อการออกแบบอาคารราชการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเทคโนโลยีในการจัดการความปลอดภัยที่ได้พัฒนาสูงขึ้น และเอกสารต่าง ๆ ได้มีการจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล อันส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการและให้บริการของหน่วยงานรัฐ อีกทั้งหน่วยงานรัฐได้มีการเปิดโอกาสให้หน่วยงานเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบผ่านการประกวดแบบและควบคุมการออกแบบและก่อสร้างมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เกิดขึ้นนำไปสู่ความจำเป็นที่สถาปนิกและผู้ที่เกี่ยวข้องในการออกแบบ หรือบริหารจัดการของศาลยุติธรรมควรได้มีความเข้าใจในสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมมากยิ่งขึ้น การศึกษาพัฒนาการรูปลักษณะของศาลยุติธรรมและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะ นอกจากเป็นการเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับการออกแบบสถาปัตยกรรมของรัฐไทยแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงจุดร่วมเชิงรูปลักษณะของศาลยุติธรรม และเสริมสร้างความเข้าใจในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อออกแบบศาลยุติธรรม อันเป็นข้อมูลในการออกแบบและปรับปรุงอาคารศาลยุติธรรม หากมีการเปลี่ยนแปลงในการบริหารจัดการและการให้บริการของศาลยุติธรรมในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมรูปแบบเฉพาะจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

- 1) เพื่อเรียบเรียงประวัติ และพัฒนาการรูปลักษณะของสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม ในยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2425 ถึง 2567
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม

3. วิธีดำเนินการวิจัย และกรอบแนวคิดงานวิจัย

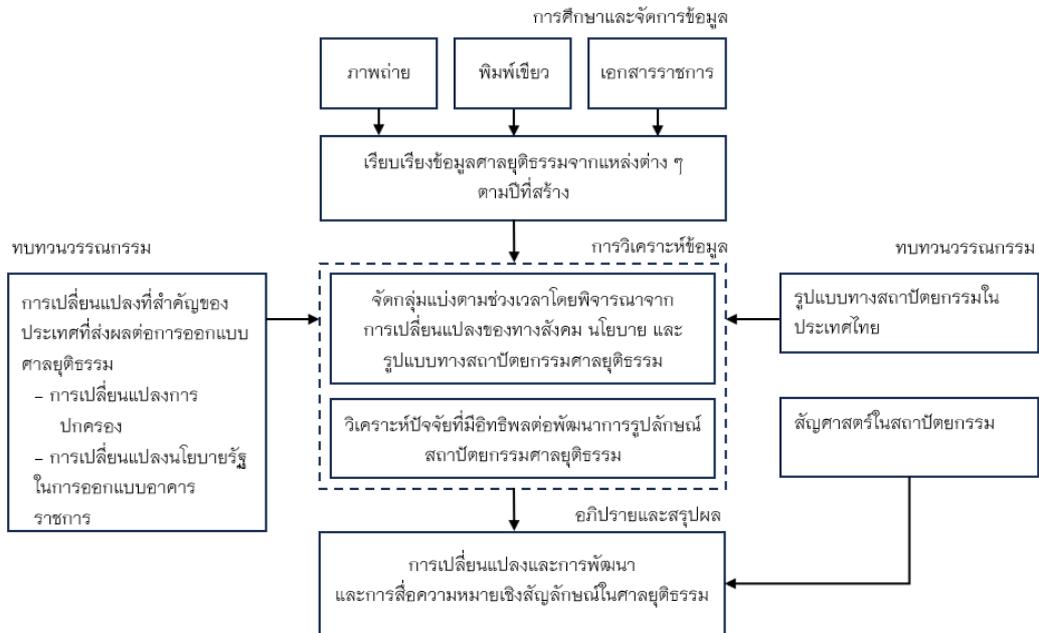
งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสาร (Document Research) ผ่านการศึกษาภาพถ่าย แบบพิมพ์เขียว และข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบศาลยุติธรรม จากข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ศาลไทย และหอจดหมายเหตุ ศูนย์วิทยบริการ และสำนักบริหารงานออกแบบและก่อสร้าง สำนักงานศาลยุติธรรม โดยมุ่งเน้นที่รูปลักษณะภายนอกหรือ ลักษณะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ของอาคาร เช่น รูปร่าง รูปทรง ขนาด สี วัสดุและการออกแบบโดยรวมของศาลยุติธรรม และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบอาคารดังกล่าวว่ามีที่มาในการออกแบบเป็นเช่นไร โดยงานวิจัยนี้ได้ศึกษาสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมทั้ง 3 ชั้นทั้ง ศาลชั้นต้น ศาลชั้นอุทธรณ์ และศาลฎีกา ที่สร้างมา

ทั้งหมดจำนวนรวม 286 ศาล (สำนักแผนงานและงบประมาณ, 2568) ทั้งนี้สำหรับศาลที่ได้รับการรื้อและสร้างใหม่ เช่น ศาลสถิตยุติธรรมสร้างปี พ.ศ. 2425 รื้อและสร้างใหม่ปีเป็นศาลฎีกาและศาลอาญา (ศาลชั้นต้น) พ.ศ. 2506 ไม่ได้พิจารณาซ้ำแต่นับเพียง 1 ศาลเท่านั้น

ขั้นตอนกระบวนการวิเคราะห์เริ่มจากการพิจารณาจากความสอดคล้องต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของศาลยุติธรรม จากนั้นได้วิเคราะห์ต่อถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การจัดกลุ่มผลงานตามช่วงเวลา ในการแบ่งช่วงเวลา 143 ปีที่ได้ดำเนินการศึกษาออกเป็น 4 ช่วงเวลาตามลำดับ ได้แก่ ช่วงปี พ.ศ. 2425-2474 (50 ปี) ช่วงปี พ.ศ. 2475-2489 (15 ปี) ช่วงปี พ.ศ. 2490-2542 (53 ปี) และ พ.ศ. 2543-2567 (25 ปี) โดยการแบ่งช่วงเวลาดังกล่าวได้ยึดข้อพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมไทย และการบริหารงานของประเทศที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของรัฐและศาลยุติธรรม สำหรับการวิเคราะห์รูปลักษณะภายนอกได้อ้างอิงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตามการนิยามของนักวิชาการไทย (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536; ชาตรี ประกิตนันทการ, 2552; 2022) และข้อความที่ระบุในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบศาลยุติธรรม ทั้งนี้การแบ่งช่วงเวลาและการกำหนดรูปลักษณะสำคัญตามการแบ่งยุคดังกล่าว เป็นการแบ่งเพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์และจดจำ อาจมีอาคารบางหลังที่มีรูปแบบไม่สอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนของพัฒนาในช่วงเวลานั้น ๆ เนื่องจากเป็นอาคารที่ได้รับการออกแบบ อนุมัติ การก่อสร้าง หรือระหว่างการก่อสร้าง ในช่วงรอยต่อของช่วงเวลาทีระบุ

ในการศึกษาพัฒนาการรูปลักษณะศาลยุติธรรม ผ่านการศึกษาสถาปัตยกรรมที่มีการสร้างหรือดัดแปลงสร้าง โดยกลุ่มคนที่ต่างยุคสมัย โดยเฉพาะการก่อสร้างงานในอดีตที่ไม่มีเอกสารอธิบายถึงที่มาทางความคิด มีเพียงรูปถ่ายและแบบพิมพ์เขียว ส่งผลให้การระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อความคิดและการออกแบบนั้นไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้อย่างแน่ชัด งานวิจัยนี้ได้ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบสาเหตุ (Causal Comparative Research) โดยพิจารณาปัจจัยในแต่ละช่วงเวลาในฐานะสาเหตุที่เป็นไปได้ (Potential Cause) ซึ่งส่งผลต่อผลลัพธ์ (Outcome) ที่เป็นผลงานการออกแบบศาลยุติธรรมในแต่ละช่วงเวลา การวิเคราะห์ อภิปรายและสรุปผลนอกเหนือจากปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมแต่ละยุค

โครงร่างกรอบแนวคิดในการศึกษา



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

4. การทบทวนวรรณกรรม

เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการจัดกลุ่ม แบ่งช่วงเวลา และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการรูปลักษณ์ ศาลยุติธรรม การทบทวนวรรณกรรมได้ครอบคลุม 4 ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงอำนาจ การปกครองและระบบยุติธรรมของประเทศ (2) การเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายของรัฐซึ่งส่งผลการออกแบบ และรูปลักษณ์ของศาลยุติธรรม (3) รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2425 และ (4) การสื่อความหมาย อันเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาล

4.1 การเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองและระบบยุติธรรมของประเทศ

1) อำนาจการปกครองและการจัดตั้งศาลสถิตยุติธรรมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือยุคราชธานีเปรียบเสมือนสมมุติเทพ การปกครองและกฎหมายที่สำคัญใช้พระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ในการตัดสินคดีความ โดยเป็นกฎหมายแม่บทและกฎหมายย่อยในการควบคุมสังคมจนถึง คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ราชธานีแห่งใหม่กรุงรัตนโกสินทร์ถูกสถาปนา กฎหมายที่เคยใช้กันมาถูกเผาทำลาย จึงมีการประมวลกฎหมายขึ้นมาใหม่แล้วนำกฎหมายเก่า ๆ ที่เหลืออยู่มารวบรวมเป็นกฎหมายตราสามดวง ใช้ตัดสินคดีแบบจารีตนครบาล ทั้งนี้การตัดสินคดีความรูปแบบดังกล่าวไม่ได้รับการยอมรับในอารยประเทศ ส่งผลให้ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้งศาลสถิตยุติธรรมให้มีความทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy)

ที่เป็นการรวบรวมอำนาจไว้ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐและบริหารประเทศ ทั้งนี้ระบบศาลยุติธรรมภายใต้ระบอบนี้มีเพียง 3 รัชสมัย คือ รัชกาลที่ 5-7 เท่านั้น (ภัทรวดี ชินชนะ, 2015)

2) อำนาจการปกครองและระบบยุติธรรมภายใต้ระบอบประชาธิปไตย

ในปัจจุบันประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและมีกษัตริย์เป็นประมุขประมาณ 37 ประเทศทั่วโลก² สำหรับการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยของไทยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงสมัยคณะราษฎรที่เป็นจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยที่ลดบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์มิให้อำนาจเกี่ยวข้องกับการปกครอง และช่วงที่ 2 คือ การปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ ระบอบดังกล่าวนี้มีระบุชัดเจนและปรากฏครั้งแรกในไทยหลังจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2490 รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” (เยี่ยมยุทธ สุทธิธายา, 2019) อยู่ในมาตรา 2 ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการฟื้นฟูพระราชประเพณีของพระมหากษัตริย์ไม่ว่าจะเป็นพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ การถวายพระภูษาหลวงทางขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เพื่อส่งเสริมสถาบันพระมหากษัตริย์ ระบบดังกล่าวได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน โดยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น อำนาจตุลาการอยู่ภายใต้พระปรมาภิไธยของแต่ละรัชกาล แต่อำนาจในการตัดสินใจกิจการของศาลยุติธรรมยังอยู่ในอำนาจของฝ่ายตุลาการ

4.2 การเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายรัฐที่ส่งผลต่อการออกแบบศาลยุติธรรม

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐบาล นโยบายของรัฐที่ส่งผลต่อการออกแบบอาคารราชการนั้น มักเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาล และเจ้ากรม เจ้ากระทรวง โดยเฉพาะในส่วนของกรมโยธาเทศบาล (ปัจจุบันคือ กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย) เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการออกแบบอาคารของรัฐส่วนใหญ่ ยกเว้นในกรณีแต่ละหน่วยงานมีสถาปนิกประจำหน่วยงานของตน การเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายรัฐที่ส่งผลต่อการออกแบบศาลยุติธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1) นโยบายของรัฐในการใช้แบบมาตรฐาน นโยบายนี้เกิดในช่วงหลังจากคณะราษฎรขึ้นอำนาจ ในปี พ.ศ. 2490 โดยเป็นผลจากนโยบายในการขยายการให้บริการของหน่วยงานรัฐในระยะเวลาจำกัด และจากข้อจำกัดด้านบุคลากร ทำให้มีแนวคิดที่จะใช้แบบมาตรฐาน หรือปรับขนาดแบบมาตรฐานให้เหมาะสม เพื่อก่อสร้างในจังหวัดต่าง ๆ โดยที่สามารถลดระยะเวลาในการออกแบบ และเริ่มก่อสร้างได้เร็วยิ่งขึ้น

2) นโยบายของรัฐในการใช้สถาปนิกในหน่วยงาน นโยบายนี้เริ่มขึ้นเมื่อหลายหน่วยงานมีการกำหนดกรอบอัตรากำลังเพิ่มผู้มีภารกิจด้านการออกแบบ และมีสถาปนิกประจำหน่วยงานให้เพียงพอในการออกแบบอาคารรัฐเพื่อตอบสนองการให้บริการของหน่วยงานนั้น ๆ ได้ สำหรับกระทรวงยุติธรรม ได้มีสถาปนิกประจำกองออกแบบและก่อสร้าง และทำให้เกิดการออกแบบศาลยุติธรรมโดยสถาปนิกในสังกัดกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2523 จนถึงปัจจุบัน

3) นโยบายของรัฐในการใช้กระบวนการจ้างออกแบบ มีที่มาตั้งแต่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 กรมโยธาธิการอนุญาตให้สถาปนิกเอกชนสามารถรับงานออกแบบภาครัฐได้ (ฟูสตี ทิทท์ส, 2539, pp. 521) สืบเนื่องมาจาก

² ในจำนวนนี้ 16 ประเทศ เป็นประเทศที่อยู่ในเครือจักรภพ (TNN, 2008, ตามที่อ้างใน เยี่ยมยุทธ สุทธิธายา, 2019)

ความต้องการในการขยายการให้บริการของหน่วยงาน แต่มีบุคลากรด้านการออกแบบในหน่วยงานที่ไม่เพียงพอกับปริมาณงาน ไม่สามารถออกแบบอาคารราชการได้ทันเวลา ตามความต้องการในการก่อสร้างอาคารราชการที่มีสูงมากขึ้น อีกทั้งยังมีความต้องการที่จะออกแบบเพื่อให้อาคารมีความสอดคล้องกับบริบทของสถานที่ตั้ง โดยแบบมาตรฐานไม่สามารถนำมาใช้ได้ด้วยการติดข้อกำหนดของพื้นที่บางประการ เช่น งานโครงการที่เป็นพื้นที่ลาดชัน พื้นที่ที่มีความต้องการในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากแบบมาตรฐาน เหตุเหล่านี้ทำให้เกิดการเปิดโอกาสให้หน่วยงานรัฐสามารถจัดจ้างหน่วยงานเอกชนมาออกแบบอาคารราชการ หากทางหน่วยงานที่มีภารกิจออกแบบอาคารของรัฐ เช่น กรมโยธาธิการ และผังเมืองปฏิเสธที่จะออกแบบให้³

โดยการออกแบบศาลยุติธรรมในปัจจุบันมีอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่ การออกแบบโดยสถาปนิกของสำนักงานศาลยุติธรรม (2) กับการจ้างบริษัทเอกชนแล้วให้สถาปนิกของสำนักงานศาลยุติธรรมควบคุมการจ้างออกแบบ (3) ซึ่งเมื่อการออกแบบแล้วเสร็จเป็นแบบรูปรายการแล้ว อาจมีกระบวนการทำซ้ำ พัฒนาให้เป็นแบบมาตรฐานต่อไป

4.3 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาที่ได้ดำเนินการศึกษาเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งในรัชกาลนี้มีกรว่าจ้างนายช่างสถาปนิกและวิศวกรจากยุโรป ตัวอย่างเช่น ศาลสถิตยุติธรรม (ภาพที่ 2) (พ.ศ. 2425) ซึ่งถือว่าเป็นศาลยุติธรรมหลังแรกที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดผ่านหอคอยนาฬิกาสูงถึง 37 เมตรเป็นแกนหลักของอาคาร ได้รับการออกแบบโดยโจอาคิม เกรซี สถาปนิกชาวอิตาลี สืบมาจากรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาได้เริ่มมีสถาปนิกไทยซึ่งสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาช่วยราชการ ทั้งนี้ผลงานของสถาปนิกไทยในช่วงต้นยังคงได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างต่อเนื่อง โดยมีรูปแบบต่าง ๆ เช่น แนวนีโอคลาสสิก (Neo-classic) แนวอาร์ต เดโก (Art Deco) แนวนีโอ-พลาสติก (Neo-Plasticism) แนวสากล (International Style) และแนวสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันตก นอกเหนือจากสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้ว ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อเนื่องถึงปลายทศวรรษ 2490 ได้เริ่มมีรูปแบบแนวสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ซึ่งเป็นการนำลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยในอดีตมาผสมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern) และมีการใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีตแทนไม้ (วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, 2536, pp. 48-61; ชาตรี ประภิตนทการ, 2022)

ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500-2515 สถาปัตยกรรมในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แนวต่าง ๆ และมีการประยุกต์แนวทางดังกล่าวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในประเทศไทย โดยในงานราชการยังคงคำนึงถึงการระบายอากาศโดยวิธีธรรมชาติเป็นหลัก อาคารส่วนใหญ่มีการยื่นชายคาและมีแผงกันแดด (ผู้สตี ทิพทัส, 2539, pp. 219-220) โดยแนวสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ และแนวเน้นเอกลักษณ์ไทย ยังเป็นแนวทางการออกแบบที่สำคัญสำหรับอาคารราชการและได้ถูกใช้อย่างกว้างขวางผ่านแบบมาตรฐานอาคารราชการ

³ กระบวนการจ้างออกแบบที่เรียกกันในปัจจุบัน (ระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ, 2017) แต่ก่อนเคยระบุไว้ในส่วนที่ 4 ข้อ 95(3) จำกัดความว่า วิธีคัดเลือกแบบจำกัดข้อกำหนด (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ, 1992) โดยจะมีขั้นตอนกระบวนการในลักษณะเดียวกันในการจ้างทำของ เพียงแต่เปลี่ยนการเรียกชื่อในระเบียบเท่านั้น

(วิมลสิทธิ์ ทรายางกุล และคณะ, pp. 128-129) ในช่วงกลางทศวรรษที่ 2520 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษที่ 2530 อิทธิพลสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ หรือ โปสต์โมเดิร์น (Post-modern) และแนวคิดที่เน้นความหมายทางสัญลักษณ์ ได้เข้าสู่วงการสถาปัตยกรรมในประเทศไทย (วิมลสิทธิ์ ทรายางกุล และคณะ, 2536, pp. 299-306; ผุสดี ทิพทัส, 2539, pp. 246-255 และ 318-326) ผ่านการสื่อความหมายเชิงเปรียบเทียบ (Analogy) และการใช้เอกลักษณ์ไทยหรือเอกลักษณ์ท้องถิ่น มาประกอบเป็นรูปแบบอาคารหรือส่วนประกอบบางส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย โดยในปี พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นปีอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย นายกรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กรมศิลปากรศึกษาข้อมูล และหารูปแบบเอกลักษณ์ไทยโดยไม่ต้องมีหลังคาทรงไทย แต่ควรมีบางสิ่งบางอย่างแสดงความเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและเป็นที่ยอมรับได้ของคนส่วนใหญ่ในสังคม (ผุสดี ทิพทัส, 2539, หน้า 283) การผลักดันของรัฐนี้ส่งผลให้การใช้เอกลักษณ์ไทยยังคงเป็นหนึ่งในรูปแบบหลักที่ปรากฏในงานอาคารราชการถึงปัจจุบัน

4.4 การสื่อความหมายผ่านรูปลักษณ์สถาปัตยกรรม

ตั้งแต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2503-2513) ภายใต้แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม วงการทฤษฎีสถาปัตยกรรม ได้มีการหยิบยืมแนวคิดจากศาสตร์อื่นมาใช้ในการค้นหาความหมายในแง่มุมต่าง ๆ ของงานสถาปัตยกรรม ทฤษฎีหนึ่งที่ได้รับกรกล่าวถึงคือ ทฤษฎีสัญศาสตร์ (Semiotics) อันเป็นการนำกรอบความคิดข้ามศาสตร์ของวิชาภาษาศาสตร์ มาอธิบายการสื่อความหมายของงานสถาปัตยกรรมผ่านรูปลักษณ์และลักษณะหน้าที่ใช้สอย แนวทางดังกล่าวได้ถูกเขียนไว้ในบทความ Semiology and Architecture โดย ชาร์ลส์ เจนคส์ (Charles Jencks) ในปี ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) และนำไปสู่การใช้คำว่าสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่เป็นครั้งแรกในหนังสือ The Language of Post-Modern Architecture ของเขา ในปี ค.ศ. 1977 (พ.ศ. 2520) (Jencks, 1969; Jencks, 1977; ม.ล. ปิยลดา เทวกุล ทวีปรั้งชีพ, 2554)

สัญยะ (Sign) คือ สิ่งที่สื่อความหมายหรือทำให้นึกถึงอีกสิ่งหนึ่ง ตามแนวคิดของเฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) สัญยะมีองค์ประกอบสองส่วนคือ รูปสัญยะ (Signifier) และความหมายสัญยะ (Signified) โดยการสื่อความหมายสัญยะผ่านรูปลักษณ์หรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ มักเกิดจากรูปสัญยะที่สัมพันธ์ทางสายตาเท่านั้น (ม.ล. ปิยลดา เทวกุล ทวีปรั้งชีพ, 2554, pp. 169) ในเวลาต่อมาทฤษฎีดังกล่าว ได้มีการเพิ่มเติมองค์ประกอบของบุคคลหรือสถานที่อันเป็นที่มาของความคิด (Referent) อันเป็นการขยายแวกมิติที่เป็นความคิดออกจากวัตถุจริง หรือสัญยะตั้งต้น และนำไปสู่การสร้างสัญยะของงานสถาปัตยกรรมหรือพื้นที่ว่างในฐานะต้นแบบ ผ่านการรับรู้เชื่อมโยงกับการตีความของผู้สัมผัสตามประสบการณ์และความหมายที่อ้างอิง (Jencks, 1969; Pellegrino, 2006b; ม.ล. ปิยลดา เทวกุล ทวีปรั้งชีพ, 2554, pp. 170-173)

ความสัมพันธ์ระหว่างสัญยะและหน้าที่ใช้สอย ตามแนวคิดของ อุมแบร์โต เอคโค (Umberto Eco) ว่าด้วยหน้าที่ใช้สอยหลักและหน้าที่ใช้สอยรอง ที่ได้พิจารณาว่า สถาปัตยกรรมโดยพื้นฐานแล้วมีการสื่อความหมายตรง (Denotation) ผ่านการหน้าที่ใช้สอยหลักของอาคารประเภทนั้น ๆ สัญยะที่สะท้อนหน้าที่ใช้สอยหลักเกิดขึ้นจากความจำเป็นในการสื่อสารกับคนในสังคม โดยเฉพาะสำหรับอาคารที่มีลักษณะการใช้งานเฉพาะ เช่น ศาลยุติธรรม ในอีกแง่หนึ่งอาคารนั้น ๆ อาจมีความหมายรองหรือความหมายแฝง (Connotation) ในลักษณะของความหมายเชิงสัญลักษณ์ได้ด้วยเช่นกัน (Pellegrino, 2006a; ม.ล. ปิยลดา เทวกุล ทวีปรั้งชีพ, 2554, pp. 178-180)

ดังจะเห็นได้จากการใช้องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยเพื่อสื่อถึงการค่านึงเอกลักษณ์ของชาติและการสืบต่อทางวัฒนธรรม เป็นต้น

5. ผลการศึกษา

5.1 พัฒนาการรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม

จากจุดเปลี่ยนในด้านการปกครองและนโยบายของรัฐ รูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมสามารถจัดแบ่งช่วงเวลาเป็น 4 ยุค ดังนี้

- (1) ยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2425 – 2474)
- (2) ยุคสมัยคณะราษฎร (พ.ศ. 2475 - 2489)
- (3) ยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล (พ.ศ. 2490 - 2542)
- (4) ยุคกระบวนการจ้างออกแบบ (พ.ศ. 2543 - 2567)

1) รูปลักษณ์ศาลยุติธรรม ยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2425 – 2474)

ความต้องการที่จะสะท้อนความเป็นอารยะของราชอาณาจักรไทยต่ออารยะประเทศที่แผ่อำนาจทางจักรวรรดินิยมเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชีย และเอเชียอาคเนย์ ทำให้พระมหากษัตริย์รวมถึงพระประยูรญาติซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศและตัดสินใจนโยบายที่สำคัญ ๆ ได้ทำการตัดสินใจพระราชหฤทัยใช้ช่างฝรั่งมาออกแบบอาคารของรัฐในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ของประเทศ จากมูลเหตุดังกล่าว รูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลที่ปรากฏในยุคสมัยที่มีการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะที่อยู่ในพระนครและหัวเมืองหลักมักมีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตก ได้แก่ ศาลสถิตยุติธรรมบริเวณข้างท้องสนามหลวง (ภาพที่ 2) (พ.ศ. 2425) ศาลมณฑลราชบุรี (พ.ศ. 2450) เป็นสถาปัตยกรรมเรเนซองส์รีไววัลผสมวิคตอเรียน (กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร, 2025) และศาลมณฑลกรุงเก่า (ภาพที่ 3) (พ.ศ. 2452) เป็นสถาปัตยกรรมนีโอ คลาสสิก ในขณะที่ศาลยุติธรรมบางแห่งที่มีแบบผังพื้นที่ซ้ำกัน เช่นศาลเมืองเพชรบุรี ศาลเมืองชลบุรี ศาลเมืองสิงห์บุรี (ภาพที่ 4) เปิดทำการปี พ.ศ. 2451 พ.ศ. 2453 และ พ.ศ. 2454 ตามลำดับก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน นอกเหนือจากรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวหากอาคารศาลยุติธรรมที่ไกลออกจากพระนคร บริเวณหัวเมืองรอบนอกศาลยุติธรรมหลายแห่ง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นลักษณะพื้นถิ่น ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ เช่น ศาลนครแพร่ (พ.ศ. 2441) ศาลเมืองพิจิตร (พ.ศ. 2442) ศาลมณฑลพิษณุโลก (ภาพที่ 5) (พ.ศ. 2443) ศาลเมืองอุตรดิตถ์ (พ.ศ. 2446) ศาลเมืองนครลำปาง (พ.ศ. 2458) เป็นต้น



ภาพที่ 2 อาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ. 2425
ตั้งอยู่บริเวณสนามหลวง
ที่มา: ศูนย์วิทยบริการ สำนักงานศาลยุติธรรม (n.d.), <https://isd.coj.go.th/>



ภาพที่ 3 อาคารศาลมณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. 2452
(จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)



ภาพที่ 4 อาคารศาลเมืองสิงห์บุรี พ.ศ. 2454
ภาพถ่ายโดย พิเศษ ชูเชิด, 2566.



ภาพที่ 5 อาคารศาลมณฑลพิษณุโลก
พ.ศ. 2443 ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้
ที่มา: ศูนย์วิทยบริการ สำนักงานศาลยุติธรรม (n.d.),
<https://isd.coj.go.th/>

2) รูปลักษณ์ศาลยุติธรรม ยุคสมัยคณะราษฎร (พ.ศ. 2475 – 2489)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นโยบายของกลุ่มผู้มีอำนาจกลุ่มใหม่ที่เรียกตนเองว่า คณะราษฎรเข้ามาบริหารบ้านเมือง ผู้คนเหล่านี้ล้วนจบการศึกษาจากต่างประเทศ ได้พบเห็นความเท่าเทียม และมีความคิดว่าระบบการปกครองเก่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ จึงทำการยกเลิกระบบเจ้าขุนมูลนาย เน้นความเสมอภาคกันในบ้านเมืองยุคใหม่ สถาปนิกที่ออกแบบอาคารศาลยุติธรรมในยุคของคณะราษฎรต่างก็ จบจากต่างประเทศ กอปรกับกระแสของโลกทางสถาปัตยกรรมในยุคนั้นในฝั่งตะวันตกกำลังให้ความสนใจ ต่อสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ส่งผลให้รูปลักษณ์ของอาคารราชการของไทยรวมถึงอาคารศาลยุติธรรมมีความเรียบ เก๋เลี้ยง ปราศจากการตกแต่งลวดลายประดับประดา ซึ่งนอกจากความนิยมของยุคสมัยแล้วยังสื่อความหมายในด้าน ความเท่าเทียมไม่อ้างอิงกับฐานันดร และสอดคล้องกันกับสภาวะการณ์โลกในขณะ นั้นที่มีสภาวะขบเซาะทางด้าน เศรษฐกิจในช่วงฟื้นฟูจากการสงคราม

สถาปนิกที่มีชื่อเสียงในยุคสมัยคณะราษฎร เช่น พระสาโรจน์ตันนิมมานก์ และนายหิวน อภัยวงศ์ บุคคลทั้งสอง ได้ออกแบบอาคารศาลยุติธรรมยุคสมัยคณะราษฎร โดยศาลยุติธรรมสมัยคณะราษฎรจะแสดงถึงความเรียบเก๋เลี้ยง

ปราศจากฐานานุกรม หลังคาทรงตัด หรือเป็นอาคารที่มีหลังคาแต่ก็จะก่อผนังเพื่อปิดบังหลังคา (ชาติรี ประทีปนันทการ, 2552) ศาลยุติธรรมรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ยุคคณะราษฎรในกรุงเทพมหานครมีอาคารเพียง 3 แห่ง ได้แก่ อาคารที่ทำการกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2484) อาคารศาลอุทธรณ์ และศาลอาญา (ภาพที่ 6) บริเวณคลองคูเมืองเดิม (พ.ศ. 2486) ส่วนในต่างจังหวัดรูปแบบดังกล่าวปรากฏอยู่ที่ศาลมณฑลสงขลา (พ.ศ. 2484) (ภาพที่ 7) อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าว ศาลยุติธรรมบางแห่งก็ยังคงมีรูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ดังที่ปรากฏในศาลมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2478) (ภาพที่ 8) เป็นต้น



ภาพที่ 6 อาคารอุทธรณ์และศาลอาญา พ.ศ. 2486 ตั้งอยู่ติดคลองคูเมืองเดิม ถ่ายภาพโดย ชาติรี ประทีปนันทการ, 2552.

ภาพที่ 7 อาคารศาลมณฑลสงขลา พ.ศ. 2484 ถ่ายภาพโดย วัชรพล สมสุข, 2556.



ภาพที่ 8 อาคารศาลมณฑลพายัพ พ.ศ. 2478 ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, 2567.

3) รูปลักษณ์ศาลยุติธรรม ยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล (พ.ศ. 2490 - 2542)

ในปี พ.ศ. 2489 เกิดเหตุสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 อันนำมาสู่การรัฐประหารโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณ ใน พ.ศ. 2490 ทำให้รัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หนึ่งในกลุ่มคณะราษฎรที่ถือครองอำนาจในการบริหารบ้านเมืองขณะนั้นสิ้นสุดลง นอกเหนือจากเหตุการณ์ความไม่มั่นคงทางการเมือง รัฐบาลไทยในช่วงนั้นกำลังเข้าสู่การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) และต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) เป็นต้นมา โดยรัฐบาลในยุคที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นฉบับแรก ๆ มีการพัฒนาเทคโนโลยี การคมนาคม การก่อสร้างอาคารราชการเป็นจำนวนมาก กอปรกับสถาปนิกของกรมศิลปากรที่คณะราษฎรใช้สอยในการออกแบบศาลยุติธรรมที่มีเพียงหยิบมือก็เช่นกัน ทำให้เกิดการเว้นว่างรอยต่อของยุคระหว่างยุคสมัย

คณะราษฎรและยุคแบบมาตรฐาน กรมโยธาเทศบาลมีการก่อสร้างแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาลบ้างประปราย ช่วงปี พ.ศ. 2494 - 2497 กระทั่งในปี พ.ศ. 2498 จากการร่วมมือกันในการออกแบบโดยกรมศิลปากร และควบคุมงานโดยกรมโยธาเทศบาล ในการก่อสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่งบริเวณถนนราชดำเนิน เพื่อแบ่งเบาภารกิจ การสร้างศาลยุติธรรมจึงเริ่มต้นขึ้น (สัญญา ธรรมศักดิ์, 2498; จักรปาณี ศรีศีลวิสุทธิ์, 2498; ประวัติ ปัตตพงศ์, 2498) ริเริ่มที่รูปแบบของ ศาลจังหวัดเพชรบูรณ์ (พ.ศ. 2494) ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 9) (พ.ศ. 2496)⁴ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2497) ที่เป็นแบบแปลนเดียวกัน และต่อมารูปแบบของศาลฎีกาได้ถูกลดทอนขนาด เพื่อเป็นแบบมาตรฐานศาลยุติธรรมขนาด 4, 6, 10, 13, 14 และ 20 บัลลังก์ กระจายกันเพื่อไปก่อสร้าง ทั่วราชอาณาจักรไทย เรียกกันว่าเป็นแบบมาตรฐานของกรมโยธาเทศบาล ทั้งนี้ในการใช้แบบมาตรฐานของอาคาร ราชการประเภทต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกันตามขอบเขตพื้นที่ ปริมาณประชากร และปริมาณ อรรถคดี

ในกรณีศาลยุติธรรม ส่วนใหญ่ห้องพิจารณาคดีจะวางเรียงกัน หากมีจำนวนห้องพิจารณาคดีเป็นจำนวนมาก ก็จะทำให้ห้องพิจารณาคดีเป็นผลให้ขนาดของอาคารศาลยุติธรรมมีความใหญ่ เล็ก และมีจำนวนชั้นที่แปรผันตามขนาดของ จังหวัดที่ไปทำการก่อสร้าง ยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เช่น ศาลจังหวัดชัยภูมิขนาด 4 บัลลังก์ (ภาพที่ 10) พื้นที่ อาคาร 1,150 ตารางเมตร และศาลจังหวัดนครศรีธรรมราชขนาด 10 บัลลังก์ (ภาพที่ 11) พื้นที่อาคาร 2,800 ตารางเมตร นั่นก็เพราะจังหวัดนครศรีธรรมราชมีปริมาณคดีที่มีมากกว่า

ในกรณีของทั้งศาลฎีกา (ภาพที่ 12) และศาลแพ่ง ที่เป็นศาลต้นแบบของแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล จะมีองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ซึ่งเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2503 และสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2506 อยู่ภายใต้อาคารเดียวกัน ต่างกันที่รูปทรงหลังคาทรงตัดไม้ใช้หลังคาทรงไทย ก็เพื่อให้ความกลมกลืนกับ ศาลยุติธรรมยุคคณะราษฎรที่มีอยู่เดิม (กระทรวงยุติธรรม, 2506)

ในยุคนี้ อาคารราชการ รวมถึงศาลยุติธรรมได้ริเริ่มฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในแบบมาตรฐาน เช่นเดียวกันกับการฟื้นฟูพระราชประเพณีเพื่อส่งเสริมสถาบันพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตาม อาคารมาตรฐาน เหล่านี้ มีการลดทอนรายละเอียดในสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตที่มีการริเริ่มมาตั้งแต่พระพรหมพิจิตร สถาปนิกของคณะราษฎร (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2022) และแพร่หลายเมื่อคราวรัฐบาลของคณะราษฎร ลีนอำนาจ

⁴ อาคารศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานีหลังนี้ ต่อมาได้ยกอาคารให้ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดสุราษฎร์ธานีทำการแทนใน พ.ศ. 2528



ภาพที่ 9 ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ.
2496 แบบมาตรฐานศาลยุติธรรม 4
บ้ลลังก์

ที่มา: ศูนย์วิทยบริการ สำนักงานศาลยุติธรรม
(n.d.), <https://isd.coj.go.th/>



ภาพที่ 10 ศาลจังหวัดชัยภูมิหลังเดิม
พ.ศ.2505 แบบมาตรฐาน ศาลยุติธรรม
4 บ้ลลังก์ ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, 2566.



ภาพที่ 11 ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช
พ.ศ.2509 แบบมาตรฐานศาลยุติธรรม
10 บ้ลลังก์ ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, 2550.



ภาพที่ 12 อาคารศาลฎีกา พ.ศ. 2506
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, 2549.

4) รูปลักษณ์ศาลยุติธรรม ยุคกระบวนการจ้างออกแบบ (พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน)

พ.ศ. 2543 กระทรวงยุติธรรมได้แยกจากศาลยุติธรรม ออกเป็นหน่วยงานอิสระชื่อว่า สำนักงานศาลยุติธรรม มีการก่อสร้างอาคาร และเร่งรัดการใช้งบประมาณเพิ่มมากขึ้น การบริหารงานด้านงบประมาณของประเทศ ใช้นโยบายการกระจายงานให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษา ช่วยควบคุมงาน กระทั่งการจ้างออกแบบ วิธีการจ้างออกแบบกำหนดให้ข้าราชการในหน่วยงานที่ทำการจ้าง แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาผล การคัดเลือก ผลงาน การตรวจรับมอบงานที่เริ่มจากแบบร่าง จนกระทั่งได้แบบบูรณาการที่สมบูรณ์เพื่อไปจัดจ้าง และก่อสร้าง อาคาร ขอบเขตการออกแบบศาลยุติธรรม เป็นภารกิจของสำนักบริหารงานออกแบบและก่อสร้าง สำนักงานศาลยุติธรรม ผลงานการออกแบบบางชิ้นงานได้รับการออกแบบของสถาปนิกในหน่วยงาน ผสมผสานกับการใช้ กระบวนการจ้างออกแบบ

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 สถาปนิกทั่วโลกรวมถึงสถาปนิกในประเทศไทยได้ให้ความสนใจสถาปัตยกรรม หลังสมัยใหม่ สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารศาลยุติธรรมจึงได้รับอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าวด้วยเช่นกัน ทำให้เกิด รูปลักษณ์ที่เด่นชัดและแตกต่างจากช่วงเวลาอื่นของศาลยุติธรรมยุคนี้ โดยออกเป็น 2 รูปแบบหลัก ๆ ได้แก่

(1) สถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่แบบย้อนไปหาประวัติศาสตร์ รูปลักษณะนี้สามารถอ้างอิงไปยังรูปแบบศาลที่เป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ แบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล เช่น ศาลจังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ. 2559) (ภาพที่ 13) ศาลจังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2543)

(2) สถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่แบบตีความตามบริบท รูปลักษณะนี้เป็นการสื่อสัญลักษณ์ตามบริบทของศาลยุติธรรมนำไปสร้างที่มีพื้นที่ตั้งเฉพาะ เช่น ศาลจังหวัดหัวหิน (พ.ศ. 2556) (ภาพที่ 14) และศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดภูเก็ต (พ.ศ. 2548) ที่ออกแบบให้มีรูปลักษณะอ้างอิงโบสถ์คริสต์ ศาลแขวงสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2542) (ภาพที่ 15) ที่มีแผงเหล็กให้ลักษณะกายภาพที่อ้างอิงต้นมะพร้าว ศาลจังหวัดเกาะสมุย (พ.ศ. 2549) ที่มีลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมอ้างอิงเรือเดินสมุทร

การที่เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบ โดยมีการนำความสนใจในสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่เข้ามาออกแบบศาลยุติธรรม ทำให้แบบมาตรฐานที่เป็นนโยบายการทำซ้ำของศูนย์กลางการปกครองได้มีการชะลอลดรูปลักษณะของศาลยุติธรรมในรูปแบบสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ทำให้เกิดความหลากหลายของรูปลักษณะมากยิ่งขึ้น



ภาพที่ 13 ศาลจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ.2559
ภาพถ่ายโดย กมลนันธ์ อัจฉริยวงศ์, 2559.



ภาพที่ 14 ศาลจังหวัดหัวหิน พ.ศ. 2556
ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, 2556.



ภาพที่ 15 ศาลแขวงสุราษฎร์ พ.ศ. 2542 ภาพถ่ายโดย กรทักษ์ สมบุญมี, 2566.

5.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม

จากการศึกษา มูลเหตุที่มาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมทั้ง 4 ยุคนั้น สามารถสรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เป็น 5 ปัจจัย ได้แก่ ระเบียบการปกครอง ความนิยมของยุคสมัย สภาพเศรษฐกิจ เทคโนโลยีการก่อสร้าง ข้อกำหนดด้านความปลอดภัย โดยแต่ละปัจจัยจะส่งผลกระทบต่อรูปลักษณ์ของสถาปัตยกรรมศาลในแต่ละช่วงเวลาในระดับที่แตกต่างกัน อีกทั้งปัจจัยเหล่านี้ต่างส่งผลกระทบต่อกันอีกด้วย

1) ระเบียบการปกครอง

นอกเหนือจากเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการบริหารประเทศแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครองยังส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงอุดมคติในเชิงการปกครอง และการนำสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจการปกครองมาปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม โดยปรากฏชัดเจนในช่วงการเปลี่ยนรูปลักษณ์ศาลยุคสมัยปกครองโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่สมัยยุคสมัยคณะราษฎร

ในยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ศาลยุติธรรมมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเพื่อต้องการแสดงความทันสมัยทัดเทียมกับต่างชาติ แต่ต่อมาในสมัยยุคสมัยคณะราษฎร ผู้มีอำนาจในการบริหารบ้านเมืองในขณะนั้นมองเห็นว่าสถาปัตยกรรมในรูปแบบตะวันตกเป็นรูปแบบที่เป็นที่นิยมของชนชั้นสูง ไม่สื่อถึงรูปแบบการปกครองใหม่โดยประชาชน ทำให้มีการเลือกรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่ไร้การประดับประดา ไร้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงฐานานุศักดิ์ และมีนัยยะของความเท่าเทียม การเลือกรูปแบบที่ลดทอนนี้จึงเป็นการลดทอนขึ้นผ่านการลดฐานานุรูปของอาคาร

2) ความนิยมตามยุคสมัย

ความนิยมตามยุคสมัยได้ถูกสะท้อนผ่านรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมที่ผู้ปกครอง หรือผู้มีอำนาจให้ความเห็น หรือตัดสินใจให้สร้าง ในขณะที่เดียวกัน สถาปนิกผู้ออกแบบอาจมีการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ตนและโลกกำลังให้ความสนใจในช่วงเวลาออกแบบ ต่างส่งผลกระทบต่อรูปลักษณ์ของอาคารซึ่งมักเป็นรูปลักษณ์ที่เป็นนิยมของยุคสมัยนั้น ๆ ตัวอย่างในยุคการปกครองคณะราษฎร การที่คณะราษฎรเป็นกลุ่มนักเรียนทุนที่จบจากประเทศฝรั่งเศส จึงมีการนำแนวคิดทางการเมือง สภาพแวดล้อม ตลอดจนรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ฝรั่งเศสในยุคสมัยนั้น เป็นแนวทางสถาปัตยกรรมแบบอาร์ต เดโก (ชาตรี ประกิตนันทการ, 2552) เป็นแขนงของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เน้นความเรียบง่ายของรูปทรง ใช้รูปทรงเรขาคณิต หลังคาทรงตัด ไม่นิยมตกแต่งลวดลาย อาคารศาลจะปรากฏในอาคารกระทรวงยุติธรรม ศาลอุทธรณ์ ศาลอาญา และศาลมณฑลสงขลา

ตั้งแต่การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2490 รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยมาปรากฏและกลับมานิยมเป็นรูปแบบอาคารในราชการอีกครั้ง สืบเนื่องจากเป็นยุคที่ผู้นำประเทศมีนโยบายสนับสนุนด้านวัฒนธรรมไทยในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2491 - 2500 ความแตกต่างในเรื่องมุมมองเรื่องความงามนี้ทำให้อาคารราชการในยุคหลังคณะราษฎรกลับมานิยมสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต เช่น ศาลฎีกาที่ถูกรื้อลงไปแล้ว และแบบมาตรฐานศาลยุติธรรมของกรมโยธาเทศบาล ความนิยมนี้ยังส่งต่อมาในรัฐบาลชุดหลังๆ ดังตัวอย่างในรัฐบาลของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สมัยที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้กล่าวว่าสถาปัตยกรรมในรัฐบาลสมัยคณะราษฎร ปราศจากความงดงามถึงกับใช้คำว่าตำราวมเสียด้วย (ชาตรี ประกิตนันทการ, 2552)

3) สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา ขึ้นอยู่เหตุการณ์หลายกรณี การผลิต เศรษฐกิจ การสงคราม นโยบายของรัฐ ทั้งภายนอก และภายใน ยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เกิดความต้องการที่จะสื่อความเจริญทางสังคม และเศรษฐกิจที่ทัดเทียมต่ออาณาจักรประเทศ อาครราชการ รวมถึงศาลยุติธรรม จึงต้องแสดงรูปลักษณะในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกตามนโยบายของชนชั้นปกครอง ต่อมาเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกทั้งยังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เศรษฐกิจทั้งโลกซบเซา เป็นเหตุผลที่ทำให้คณะราษฎรมีแนวคิดที่จะแสดงภาพลักษณะของศาลยุติธรรมในการลดทอนการประดับประดา สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคเท่าเทียมกันในสังคม และมุ่งเน้นประสิทธิภาพของประโยชน์ใช้สอย ซึ่งยังช่วยลดงบประมาณในการก่อสร้าง ในสภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังฝืดเคือง

จากนั้นเมื่อเศรษฐกิจของประเทศค่อย ๆ ฟื้นฟูลง นโยบายในการพัฒนาประเทศ และส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก ถึงแม้ว่าแนวคิดเรื่องการประหยัดงบประมาณจะไม่ใช่นโยบายหลักอีกต่อไป แต่รัฐบาลต้องการประสิทธิภาพความรวดเร็วในการใช้งบประมาณ ความสอดคล้องระหว่างราคา และระยะเวลาในการทำงานที่รวดเร็ว และเทคโนโลยีของวัสดุใหม่อย่างคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นผลให้เกิดรูปแบบที่สามารถผลิตซ้ำ หรือแบบมาตรฐานของอาคารราชการ ทำให้เกิดการก่อสร้างกระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว สำหรับรูปแบบที่เกิดจากเหตุจำเป็นที่ต้องเร่งรัดในการใช้งบประมาณ คือ อาคารศาลแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล

4) เทคโนโลยีการก่อสร้าง

ในยุคการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาคารศาลยุติธรรมสร้างสูงไม่เกินสองชั้นก็เพราะ อาคารที่สร้างในพระนคร หรือที่ใกล้เคียงกันกับพระนคร เป็นอาคารถาวรก่ออิฐถือปูนระบบผนังรับแรง ผสมผสานกับเสาและคานวางบนฐานที่ใช้การก่ออิฐหนา ๆ เพื่อรับแรงทั้งหมดของอาคารเรียกฐานชนิดนี้ว่าคลองราก การใช้คลองราก และผนังรับแรงจึงเจาะช่องเปิดไม่ได้มากนัก และสร้างอาคารไม่ได้สูง การก่อสร้างมีทั้งในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก และเป็นอาคารกึ่งถาวรสร้างด้วยไม้แปรรูปในรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กได้รับการพัฒนา และใช้กันแพร่หลายในประเทศตะวันตก ในยุคคณะราษฎรมีบันทึกไว้ว่ามีการใช้เฟอร์โรคอนกรีตในศาลมณฑลสงขลา ออกแบบโดย นายทวี อภัยวงศ์ เป็นปูนที่มีความแข็งแรงรวดเร็ว และมีความทนต่อไฟ แผ่นดินไหว และทนต่อการกัดกร่อน สำหรับอาคารศาลยุติธรรมในสมัยคณะราษฎรที่ได้ถูกสร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น ดึงเห็นได้จากอาคารกระทรวงยุติธรรม ศาลอุทธรณ์ และศาลอาญา ในพระนคร โดยมีบันไดด้านหน้าที่น่าไปสู่ทางเข้าหลักที่ชั้นสอง

ในยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล ใช้แบบมาตรฐานเพื่อความรวดเร็วในการก่อสร้างอาคารราชการที่มีจำนวนมากทั่วประเทศ มีการใช้วัสดุคอนกรีตเสริมเหล็กในสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตตามนโยบายของรัฐบาลช่วงนั้นส่งผลให้เกิดการลดฐานานุศักดิ์ สู่สัดส่วนที่สั้น และน้อยลง เป็นการผสมผสาน และปรับจารีตให้เข้ากับยุคสมัย และเทคโนโลยี การสร้างอาคารศาลยุติธรรมในยุคแบบมาตรฐานนี้สามารถก่อสร้างอาคาร 3 ชั้นที่ต่างจังหวัด ด้วยแบบศาลมาตรฐาน 14 บัลลังก์ เช่น ศาลจังหวัดสว่างแดนดิน (พ.ศ. 2537) ศาลจังหวัดรัตนบุรี (พ.ศ. 2543) ศาลจังหวัดอุบลราชธานี (พ.ศ. 2541) ศาลจังหวัดสิงห์บุรี (พ.ศ. 2539) ศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2528)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมาในยุคกระบวนการจ้างออกแบบ เทคโนโลยีในการก่อสร้างได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ศาสนาพุทธมีการใช้วัสดุที่หลากหลายอย่าง เช่น หิน ปูนฉาบ ปูนเปลือย กระฉกและผนังกระฉก (Curtain Wall) และงานโลหะ มีการเพิ่มทางสัญจรแนวตั้งในการใช้ลิฟต์ในอาคารสูง หรือการเพิ่มบันไดเลื่อนในอาคารศาสนาสถาปัตยกรรมเพื่อเพิ่มทางเลือกในการสัญจร และอำนวยความสะดวกในการรองรับมวลชนที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

5) ข้อกำหนดด้านความปลอดภัย

ถึงแม้ว่า ข้อกำหนดด้านความปลอดภัยมีความสัมพันธ์กับการจัดวางพื้นที่ ทางสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ โดยเฉพาะห้องพิจารณาคดี จะสัมพันธ์กับการจัดวางพื้นที่ภายในเป็นหลัก แต่ในหลายกรณีการจัดวางพื้นที่ภายในได้สะท้อนออกมาสู่รูปลักษณ์ภายนอกของอาคาร

ในยุคการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาคารศาสนาสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่จะมีระเบียบโดยรอบ อันเป็นการวางทางสัญจรและทางเข้าห้อง โดยวิธีการด้วยการกระจายทางเข้าผ่านระเบียบ ผู้ใช้งานทุกกลุ่มจะเดินผ่านพื้นที่เดียวกันโดยไม่แบ่งแยก แล้วใช้ระยะเวลาที่แตกต่างกันในการเข้าสู่ห้องพิจารณาคดี ผู้ที่เข้าห้องพิจารณาคดีท้ายสุดคือผู้พิพากษา เป็นผลให้รูปลักษณ์ภายนอกจะเห็นราวลูกกรงไม้ของระเบียบทางเดินและแนวเสารับชายคาด้านหน้าและด้านข้างของอาคาร

ในยุคคณะราษฎร เริ่มมีการแยกทางสัญจรของผู้พิพากษาโดยการแยกบันได ดังที่ปรากฏในศาลแขวงสงขลา ทำนองเดียวกันแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาลก็มีการแยกทางสัญจรผู้พิพากษาอย่างเด็ดขาดจากทางสัญจรประชาชน และผู้ต้องหา โดยหลายอาคารมีการกำหนดทางเดินผู้พิพากษาผ่านระเบียงด้านหลังของอาคาร

ยุคกระบวนการจ้างออกแบบ ข้อกำหนดความปลอดภัยได้ถูกระบุในข้อกำหนดของโครงการเพื่อให้สถาปนิกเอกชนออกแบบได้ถูกต้องตามการใช้งานของศาล โดยเฉพาะข้อกำหนดในการจัดวางทางสัญจรที่ไม่ให้ผู้ใช้งานแต่ละผู้ใช้สอยมาเผชิญกันก่อนถึงห้องพิจารณาคดี (สำนักคณะกรรมการบริหารศาสนาสถาปัตยกรรม, 2007) สิ่งนี้ทำให้อาคารหลายหลังตามข้อกำหนดนี้มีบันไดหลายชุดเพื่อลำเลียงบุคคลกลุ่มต่าง ๆ แยกกันเข้าไปยังห้องพิจารณาคดี นอกจากนี้ในอาคารยังเพิ่มขึ้นลอยเพื่อไม่ให้ทางสัญจรของผู้ต้องหา ประชาชน ผู้พิพากษา ปะปนกัน ทำให้อาคารศาสนาสถาธรรมยุคนี้มีความสูงกว่าอาคารราชการทั่วไปด้วยห้องพิจารณาคดีที่มีความจำเป็นต้องซ่อนชั้นลอย และจากข้อกำหนดด้านความปลอดภัย ส่งผลให้มีการนำเทคโนโลยีควบคุมความปลอดภัย เช่น กล้องวงจรปิด ระบบควบคุมการเข้าถึง มาใช้ในอาคาร

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างยุค รูปลักษณะ และปัจจัยที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม

ยุคสมัย	รูปลักษณะสำคัญ	ปัจจัย				
		ระบอบการปกครอง	ความนิยมตามยุคสมัย	สภาพเศรษฐกิจ	เทคโนโลยีการก่อสร้าง	ข้อกำหนดด้านความปลอดภัย
ยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	สถาปัตยกรรมตะวันตก	●	◐	◐	◐	○
ยุคสมัยคณะราษฎร	สถาปัตยกรรมสมัยใหม่	●	●	◐	◐	◐
ยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล	สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต	○	◐	●	◐	◐
ยุคกระบวนการจ้างออกแบบ	สถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่	○	●	◐	◐	●

หมายเหตุ ● = อิทธิพลสูง ◐ = อิทธิพลค่อนข้างสูง ◑ = อิทธิพลปานกลาง ○ = อิทธิพลต่ำหรือไม่มีอิทธิพล

6. อภิปรายผล

6.1 ความหลากหลายของรูปลักษณะศาลยุติธรรม

จากการศึกษารูปลักษณะศาลยุติธรรม พบว่า รูปลักษณะศาลยุติธรรมไม่มีลักษณะที่ตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ส่งผลต่อการออกแบบและก่อสร้าง โดยในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันนั้นรูปลักษณะศาลยุติธรรมได้มีรูปลักษณะสำคัญที่แตกต่างกัน (ตารางที่ 1) และแม้ในช่วงเวลาเดียวกันก็มีการก่อสร้างศาลยุติธรรมที่มีรูปลักษณะที่แตกต่างกันอีกด้วย (ภาพที่ 16) ดังที่เห็นได้เด่นชัดในศาลยุติธรรมในช่วงหลังปี พ.ศ. 2543 ในยุคกระบวนการจ้างออกแบบ ที่ได้รับแนวคิดสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ตามแนวทางพหุนิยม และการสื่อความหมายในสถาปัตยกรรม และแม้ในยุคสมัยก่อนที่จะเกิดแนวคิดสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่นิยม ก็ยังคงพบความซ้อนทับของรูปลักษณะในสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม ดังตัวอย่างเช่น ในยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นอกเหนือจากรูปลักษณะสำคัญในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้วก็มีศาลยุติธรรมรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควบคู่กันอยู่ และในยุคสมัยคณะราษฎรที่นิยมรูปลักษณะสำคัญในรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ก็ยังคงมีการก่อสร้างศาลยุติธรรมในรูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกอยู่เช่นกัน

นอกเหนือจากนั้น ความหลากหลายของรูปลักษณะแสดงให้เห็นข้อจำกัดในการใช้รูปลักษณะสำคัญเป็นตัวแทนของยุคสมัย อันเป็นแนวทางที่ใช้ในการอธิบายพัฒนาการของสถาปัตยกรรมให้ง่ายต่อการเข้าใจ การนำเสนอความหลากหลายนี้จึงเป็นการสะท้อนถึงความซ้อนเหลื่อมของยุคสมัย และเน้นย้ำความสำคัญของการศึกษาถึงบริบทของการเกิดและการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับการศึกษารูปแบบหรือรูปลักษณะของงานสถาปัตยกรรม

6.2 การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในศาลยุติธรรม

ภายใต้แนวคิดเชิงสัญลักษณ์ งานสถาปัตยกรรมสามารถสื่อถึงความหมายหรือแนวคิดที่แฝงอยู่ในรูปลักษณะหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โดยการสื่อความหมายของหน้าที่ใช้สอยและความหมายแฝงเชิงสัญลักษณ์ผ่านการรับรู้เชื่อมโยงกับการตีความของผู้สัมผัส ในทำนองเดียวกัน ศาลยุติธรรมอันเป็นพื้นที่ของสถาบันตุลาการหนึ่งในสามองค์กรใช้อำนาจอธิปไตยของประเทศ⁵ ได้สื่อถึงความหมายและความสำคัญของสถาบันดังกล่าวด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามการสื่อความหมายผ่านรูปลักษณะนั้นไม่ได้มีความหมายคงที่ แต่ความหมายต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยของสังคมในแต่ละยุคสมัย

การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ของศาลยุติธรรม สามารถพบได้ในรูปลักษณะที่แตกต่างกัน ในยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สืบเนื่องจากศาลยุติธรรมใช้ระบบไต่สวนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากต่างประเทศ (กุลพล พลวัน, 2003) การที่ศาลสถิตยุติธรรมแห่งแรกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก จึงสื่อสารในเชิงสัญลักษณ์ให้นานาอารยประเทศได้รับรู้ว่า ศาลยุติธรรมของไทยได้พ้นจากการตัดสินแบบจารีตนครบาลไปสู่การตัดสินคดีความทันสมัยเท่าเทียมอารยประเทศแล้ว ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนอกเหนือจากเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการบริหารประเทศแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครองยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอุดมคติในเชิงการปกครอง ทำให้ศาลยุติธรรมในยุคนี้จึงดูเรียบง่าย เรียบเกลี้ยง ไร้ซึ่งการประดับประดา ไร้ฐานานุรูป อันเป็นการแสดงออกถึงความเท่าเทียมตามที่คณะราษฎรต้องการสื่อสารถึงประชาชน

รูปลักษณะศาลยุติธรรม ยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล อันเป็นช่วงที่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ปรากฏคำว่า “ประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ศาลยุติธรรมมีการแสดงเชิงสัญลักษณ์ ด้วยการนำสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตพื้นฟูขึ้นมาใหม่ เพื่อสะท้อนแนวคิดชาตินิยม แนวคิดการรื้อฟื้นสัญลักษณ์เชิงประเพณีที่แสดงถึง พระราชอำนาจสถานภาพแห่งศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กลับมา ศาลยุติธรรมในยุคแบบมาตรฐานจึงมีรูปลักษณะ และกายภาพที่เป็นอาคารสถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีตที่คงทนถาวรมากกว่าอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ตกทอดมาจากศาลยุติธรรมยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในภาพรวม ตั้งแต่ศาลยุติธรรมหลังแรกในยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงในยุคกระบวนการจำออกแบบ ซึ่งมีความหลากหลายเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมสูงกว่ายุคสมัยอื่น ๆ การสื่อถึงความยุติธรรมของสถาบันตุลาการที่มีอำนาจในการตรวจสอบและถ่วงดุล เป็นอิสระ เป็นกลาง ยึดมั่นในบทบาทเป็นกรรมการตัดสิน (Arbitrator) ได้ถูกนำเสนอผ่านการออกแบบรูปด้านหน้าอาคารในลักษณะการสร้างแกนสมดุลแบบสมมาตร อันเป็นลักษณะเด่นของศาลยุติธรรมในประเทศไทยที่ยังคงอยู่มาตลอดจนถึงปัจจุบัน

7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมในประเทศไทยที่เริ่มมีขึ้นครั้งแรก หลังจากการจัดตั้งศาลสถิตยุติธรรมในยุคสมัยการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมได้มีพัฒนาการต่อเนื่อง โดยสามารถแบ่ง

⁵ เพื่อสร้างดุลยภาพทางอำนาจ ในประเทศไทยมีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ (ปัทมา สุกกำปัง, 2010)

ตามความแตกต่างเชิงรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาสตร์ได้เป็น 4 ยุค ได้แก่ (1) ยุคสมัยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2425 – 2474) มีรูปลักษณ์สำคัญ คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก (2) ยุคสมัยคณะราษฎร (พ.ศ. 2475 - 2489) มีรูปลักษณ์สำคัญ คือ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (3) ยุคแบบมาตรฐานกรมโยธาเทศบาล (พ.ศ. 2490 - 2542) มีรูปลักษณ์สำคัญ คือ สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต และ (4) ยุคระบอบการจ้างออกแบบ (พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน) มีรูปลักษณ์สำคัญ คือ สถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแบ่งยุคดังกล่าวเป็นการอ้างอิงตามเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและนโยบายของรัฐ และรูปแบบตัวแทนของแต่ละยุคสมัยที่มีความแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างยุคเป็นหลัก ในบางกรณีโดยเฉพาะในช่วงรอยต่อระหว่างยุค อาคารศาลยุติธรรมบางหลังมีการใช้รูปแบบของยุคก่อนหน้านั้น แล้วส่งผลให้ยังคงปรากฏรูปแบบต่อเนื่องมาถึงยุคถัดมา

สำหรับการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมเกิดจากปัจจัยหลัก 5 ประการ ได้แก่ (1) ระบอบการปกครอง ส่งผลต่ออุดมคติในเชิงการปกครอง และการนำเสนอสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจการปกครองมาปรากฏอยู่เด่นชัดในสถาปัตยกรรมศาลยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และยุคสมัยคณะราษฎร (2) ความนิยมตามยุคสมัย ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกรูปแบบของการออกแบบ โดยเฉพาะรูปลักษณ์ภายนอกของอาคารศาลยุคคณะราษฎร (3) สภาพเศรษฐกิจ ส่งผลต่อการตัดสินใจในเชิงรูปแบบและการก่อสร้างที่สัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างแบบทำซ้ำจำนวนมากอย่างศาลยุคกรมโยธาเทศบาล (4) เทคโนโลยีการก่อสร้าง ส่งผลต่อทางเลือกในการออกแบบตามการพัฒนาของเทคโนโลยีการก่อสร้าง และ (5) ข้อกำหนดด้านความปลอดภัย ส่งผลต่อทางสัญจรและการจัดวางพื้นที่ และในหลายกรณีได้สะท้อนออกมาสู่รูปลักษณ์ภายนอกของอาคารด้วยเช่นกัน

ท่ามกลางความหลากหลายของรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม ที่ผันแปรไปตามการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ของศาลยุติธรรมในประเทศไทย ยังมีจุดร่วมกันในเรื่องของการสื่อถึงความยุติธรรม ผ่านรูปลักษณ์โดยเฉพาะรูปด้านหน้าอาคารที่สะท้อนถึงความหนักแน่นมีแกนสมดุลแบบสมมาตร ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การศึกษาพัฒนารูปลักษณ์ศาลยุติธรรมและปัจจัยที่เกี่ยวข้องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อสถาปนิกผู้ออกแบบ ในการเข้าใจรูปลักษณ์และการสื่อความหมายเรื่องความยุติธรรม ของสถาบันตุลาการ ผ่านลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลยุติธรรม ในขณะเดียวกัน ผู้มีอำนาจบริหาร หรือกำหนดนโยบาย สามารถนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ในการกำหนดคุณลักษณะความเป็นศาลยุติธรรมไว้ในข้อกำหนด

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ พิจารณาจากรูปลักษณ์ภายนอกของสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรมเป็นหลัก เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการออกแบบมากยิ่งขึ้น สำหรับผู้ที่มีความสนใจอาศึกษาเพิ่มเติมถึงการบริหารจัดการพื้นที่ทางสัญจร สถาปัตยกรรมภายใน และควรมีการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการออกแบบ นอกเหนือจากปัจจัยทั้ง 5 ด้านที่ส่งผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมในอดีตและปัจจุบัน เหล่านี้จะนำไปสู่พัฒนาการของสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต

8. เอกสารอ้างอิง

กระทรวงยุติธรรม. (2506). *ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา วันพุธที่ 15 พฤษภาคม 2506*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร. (2025, 5 มิถุนายน). จากศาลมณฑลจวบจนถึงศาลแขวงราชบุรี.

<http://www.finearts.go.th>

กุลพล พลวัน. (2003). การพิจารณาคดีระบบกล่าวหา และระบบไต่สวนในกฎหมายไทยที่มีผลต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน. *ศาลรัฐธรรมนูญ*, 5(13), 34–50.

จักรปาณี ศรีศิลาวิสุทธิ, หลวง. (2498). *เอกสารจดหมายเหตุเรื่องสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่ง ตอนที่ 10*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.

ชาติรี ประกิตนนทการ. (2022). *พระพรหมพิจิตร กับงานสถาปัตยกรรมไทยใหม่ ในระบอบประชาธิปไตย (2)*. มติชนสุดสัปดาห์, ฉบับวันที่ 21–27 มกราคม.

ชาติรี ประกิตนนทการ. (2552). *ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์*. กรุงเทพฯ: มติชน.

บุญร่วม เทียมจันทร์ และ ศรัณญา วิชาวธรรม. (2564). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2564 ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: The Law Group.

ประวัติ ปัตตพงศ์. (2498). *เอกสารจดหมายเหตุเรื่องสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่ง ตอนที่ 10*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.

ปัทมา สุขกำปัง. (2010). *สถาบันตุลาการไทย: ความท้าทายในการแสดงบทบาทอำนาจหน้าที่ในยุคปฏิรูปการเมือง กับความเชื่อมั่นของประชาชนและสังคม*. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 8(2).

<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=สถาบันตุลาการไทย>

ผุสดี ทิพทัส. (2539). *พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ.2475-2537)*. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.

ภัทรวดี ชินชนะ. (2015). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย*. <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=สมบูรณาญาสิทธิราชย์>

ม.ล. ปิยลดา เทวกุล ทวีปริงซีพร. (2554). *คำ ความคิด สถาปัตยกรรม: ว่าด้วยทฤษฎีสถาปัตยกรรมในโลกโพสต์โมเดิร์น*. กรุงเทพฯ: ลายเส้น.

เยี่ยมยุทธ สุทธิฉายา (ผู้สัมภาษณ์และเรียบเรียง). (2019). *ประชาธิปไตย+อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มาจากไหน เกิดเมื่อไร ใครกำหนด (บทสัมภาษณ์)*. <http://prachatai.com/journal/2019/09/84148>

ระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560. (2017, 23 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 134(210ง), 1.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. 2535. (1992, 31 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 109(ตอนที่ 7), 13.

วิลลสิทธิ์ ทรายงูร, กอบกุล อินทรวิจิตร, สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ และ วีระ อินพันทัง. (2536). *พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ศูนย์วิทยบริการ สำนักงานศาลยุติธรรม. (n.d.). *ภาพอาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ. 2425*. <https://isd.coj.go.th/>

สัญญา ธรรมศักดิ์. (2498). *เอกสารจดหมายเหตุเรื่องสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่ง ตอนที่ 10*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.

สำนักคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม. (2007, 8 มกราคม). *ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2550* (ประกาศฉบับลงวันที่ 8 มกราคม 2550).

สำนักแผนงานและงบประมาณ. (2568, 4 สิงหาคม). *จำนวนศาลยุติธรรม รวม 277 ศาล (9 สาขา)*.

<http://oppb.coj.go.th>

Jencks, C. (1969). *Semiology and architecture*.

<https://www.jencksfoundation.org/explore/text/charles-jencks-semiology-and-architecture-1969>

Jencks, C. (1977). *The language of post-modern architecture*. London: Academy Editions.

Pellegrino, P. (2006a). Semiotics of architecture. In K. Brown (Ed.-in-Chief), *Encyclopedia of language and linguistics* (2nd ed., Vol. 11, pp. 212–216). Oxford: Elsevier.

Pellegrino, P. (2006b). Space: Semiotics. In K. Brown (Ed.-in-Chief), *Encyclopedia of language and linguistics* (2nd ed., Vol. 11, pp. 599–601). Oxford: Elsevier.